

Ludmiła L. Choruża

Aksjologiczne podstawy edukologii: państwo, społeczeństwo i jednostka

We współczesnej nauce oświata jest traktowana jako sfera kształtowania człowieka, instytucja socjalizacji, intelektualizacji i rozwoju jednostki, wprowadzania jej do religijno-duchowego wymiaru życia oraz jako mechanizm kształtowania społecznej świadomości i zdolności jednostki do przyjęcia zmian cywilizacyjnych. Na zrozumieniu owych procesów polega nowy naukowy kierunek zintegrowanego badania oświaty – edukologia. Zdaniem W. O. Ogniewjuka, edukologia to nauka wyjaśniająca ewolucję oświaty w zakresie nabywania przez nią funkcji cywilizacyjnego mechanizmu rozwoju, odpowiedzialnego za kształtowanie się cech osobowości, inteligencji społecznej i jakości systemów edukacyjnych (Ogniewjuk, 2009, s. 2–6).

W tym kontekście edukologia – nauka o charakterze synergicznym – bierze odpowiedzialność za integralność i spójność wyjaśnienia fenomenu współczesnej edukacji. Stara się dowieść wpływu edukacji na kształtowanie się jednostki oraz społeczeństwa jako całości. Jakie zasady światopoglądowe są metodologiczną podstawą tej nauki? Ich określenie determinuje znacznie szersze rozumienie współczesnej oświaty. Zdaniem rosyjskiego naukowca B. S. Gierszunskiego (1998), *są to jej wartość, systemowość, proces i wynik*. Rozważmy pierwszą wymienioną cechę oświaty, ponieważ oświata obecnie jest

wartością nie tylko państwową, ale także wartością społeczną i zarazem wartością każdej jednostki. Udowodniono jej pozytywny wpływ na rozwój nie tylko osobowości, ale także społeczeństwa i państwa w ogóle. Dlatego sukces reformy edukacji w dużej mierze zależy od harmonijnego współdziałania wymienionych trzech podmiotów procesu edukacyjnego. Proces edukacyjny powinien opierać się na ściśle określonych aksjologicznych zasadach funkcjonowania każdego z nich, odzwierciedlając aktualne trendy i paradygmaty edukacyjne. Taka podstawa aksjologiczna jest w stanie regulować i jednocześnie integrować, kształtować związek dialektyczny pomiędzy podmiotami procesu edukacyjnego, oddziałującymi na świadomość społeczną narodu, na postęp cywilizacyjny.

Oświata, tak jak inne instytucje społeczne, ma swój własny system wartości, na który składa się całościowy kształt ideałów, celów i zadań. Istotą edukologii jest kształtowanie wartościowej i sensownej przestrzeni państwa, stworzenie ogólnonaukowego, zintegrowanego podejścia do rozpatrywania tego zjawiska oraz ustalenie w procesie edukacyjnym korelacji między: państwem, społeczeństwem, człowiekiem. Powstaje wówczas system, gdyż każdy z tych podmiotów jest celem badań różnych nauk: państwo – politologii, administracji publicznej; społeczeństwo – socjologii, socjologii edukacji; człowiek – pedagogiki, psychologii.

System wartości w kształtowaniu przestrzeni edukacyjnej kraju może być reprezentowany przez kompleks *funkcji* właściwych oświacie: *tworzenia treści* (wartości nadają semantycznego znaczenia zjawiskom i obiektom świata, są podstawą kształtowania ideologii państwa oraz zarządzania państwowego); *kryterialną* (tworzy się kryteria polityki państwowej, jest miarą wszystkich rzeczy); *orientacyjną* (wartości nadają znaczenia działaniom, a w życiu mogą być podstawą prognozowania); *socjalizacyjną* (wpływa na rozwój osobowości, społeczeń-

stwa); *oceniającą* (pomaga ocenić zjawiska życia społecznego i politycznego, działania w zakresie zarządzania i rozwiązań); *nadzorczą* (zapewnia kontrolę władzy państwowej i jej instytucji); *wzoru* (dzięki wartościom ocenia się ważność rzeczy dla osoby, tworzy się modele funkcjonowania organów państwowych, samorządu terytorialnego); *wyznaczania celów* (aktywuje cele, kształtuje ich treść, nakierowuje działalność obywateli, organów państwowych, samorządu terytorialnego); *regulacyjną* (reguluje działalność ludzi i społeczeństwa, stosunki pomiędzy obywatelami z jednej strony a organami państwowymi i samorządu terytorialnego – z drugiej); *komunikatywną* (wartości są niezbędne w komunikacji, są jej środkiem i przedmiotem, zapewniają wymianę i interakcję między uczestnikami procesów komunikacyjnych); *integracyjną* (następuje zbliżenie ludzi w trakcie ich każdej działalności, dąży się do jednoczenia obywateli w partie polityczne, organizacje pozarządowe, społeczności lokalne, państwa); *konfliktową* (jeżeli wartości bardzo się różnią, stają się przyczyną konfliktów wewnątrz grup i konfliktów między grupami); *prognostyczną* (osoba lub grupa mogą przewidzieć konsekwencje swoich działań).

Wartości odgrywają w życiu państwa ważną rolę, a w warunkach przejścia od autorytaryzmu do systemu demokratycznego, zmiany orientacji na wartości europejskie – wyznaczają strategię jego rozwoju. Współczesność charakteryzuje się deideologizacją społeczeństwa, zmianami systemu wartości, w tym wartości oświaty. Naukowcy mówią więc o „rewolucji aksjologicznej”. Reformy społeczno-gospodarcze, burzliwe tempo życia, kryzys gospodarczy, przejście do gospodarki rynkowej zniszczyły „stare” wartości i aktualizują „nowe”.

Wartość państwa to wartość jego obywateli. Człowiek, oświata i człowiek wykształcony są aksjologiczną dominantą, a ich wartość określają inne, leżące w przestrzeni kultury, polityki, gospodarki i prawa. W wielu rozwiniętych krajach zasadą współczesnej koncepcji

edukacji jest przyjęcie ideału oświaty – którym jest wiedza i poznanie. Człowiek wykształcony to osoba, która zna świat i potrafi korzystać z wiedzy. (Według Platona, konieczny jest rozwój intelektu w celu ustanowienia jedności z wiecznym). Bezsowna jest troska państwa o człowieka, jego naturę, o przyszłość na ziemi. Jan Paweł II w swych rozważaniach kładł nacisk na utwierdzanie ludzkich wartości, jak „sprawiedliwość, solidarność, miłość społeczna, poszanowanie praw człowieka” (*Encyklopedia...*, 1989, s. 31).

W Ukrainie tworzona jest polityka państwowa w dziedzinie edukacji. Ustalono już ramy prawne narodowego systemu edukacji. Przyjęto ustawy o edukacji, o edukacji przedszkolnej, o edukacji pozaszkolnej, o edukacji zawodowej, o szkolnictwie wyższym, Narodową doktrynę rozwoju edukacji w Ukrainie. Dokumenty te zawierają cele i wartości oświaty. ³⁰

Znaczenie oświaty w budowaniu przyszłości państwa ukraińskiego odzwierciedlają zbiorowe, grupowe zjawiska kulturowe. Na realizację tych wartości skierowany jest system zasad, dzięki którym nawiązywane są stosunki między działaniami państwa, rozwojem społeczeństwa i aspiracjami poszczególnych jednostek. Wśród głównych zasad należy wymienić:

- logikę przyjęcia przepisów, regulujących system edukacji;
- wzmacnianie decyzji konkretnymi działaniami;
- rentowność oświaty;
- tworzenie warunków inwestycyjnych niezbędnych do rozwoju oświaty;
- systematyczność i konsekwentność;
- zgodności podjętych decyzji w dziedzinie oświaty z ogólnonarodową strategią rozwoju państwa;
- zapewnienie swobodnego dostępu społeczeństwa do usług edukacyjnych, stworzenie sieci placówek edukacyjnych;

- podniesienie prestiżu osób wykształconych – profesjonalista, urzędnik, działacz itp.

Powyższe zasady mogą jednak pozostać tylko na papierze, jeśli państwo nie określi jasnych strategii ich wdrażania. Obecnie w Ukrainie istnieją różne podejścia do celów i wartości oświaty, a także różne koncepcje, odzwierciedlające aksjologiczne, metodologiczne podstawy państwowej polityki w dziedzinie oświaty. Mamy więc w praktyce mieszany typ realizacji trzech koncepcji: *tradycyjnej*, *racjonalistycznej* i *humanistycznej*.

Przypomnijmy, że podstawą *tradycyjnej* koncepcji jest paradygmat wiedzy, uznanie moralno-edukacyjnego potencjału oświaty, sprawdzone metody nauczania i kontroli. *Racjonalistyczna* koncepcja opiera się na idei adaptacyjno-pragmatycznej, mającej na celu rozwiązywanie zadań praktycznej adaptacji młodzieży w istniejących warunkach społecznych poprzez zastosowanie właściwych mechanizmów edukacyjnych. Istota *humanistycznej* koncepcji oświaty polega na tym, żeby stworzyć dla każdej jednostki najbardziej sprzyjające warunki jej rozwoju i samostanowienia. Według Prezydenta Narodowej Akademii Pedagogicznych Nauk Ukrainy, W. G. Kremienia, potrzebni są „nauczyciele, którzy podzielą »perspektywę humanistyczną«, w wyszukiwaniu form i modeli procesu edukacyjnego w oparciu o takie wartości, jak współpraca, równość, zaufanie, pomoc wzajemna, tolerancja, a nie odwrotnie – wartości technokratyczne, które znalazły odzwierciedlenie w relacjach zależności, konkurencji, hierarchii władzy i kontroli nad innymi” (Kremień, 2011, s. 17).

Najważniejsze zatem jest wypracowanie modelu oświaty w nowej sytuacji rozwoju państwa. Politycy – zdaniem O. J. Sawczenko – opierając się na doświadczeniach innych krajów europejskich, muszą wybrać platformę jej realizacji. A mianowicie:

- *ekstrapolacyjną* (rozwój oświaty opiera się na tych pozytywnych procesach, które miały miejsce i potwierdziły swoją skuteczność);

- *demograficzną* (uwzględnienie aktualnych i perspektywicznych danych i prognoz demograficznych);
- *z orientacją na rynek pracy* (adaptacja i prognozowanie zapotrzebowania pracowników w określonym profilu i poziomie szkolenia);
- *skuteczną ekonomicznie* (osiągnięcie maksymalnych wyników gospodarczych poprzez przygotowanie dobrze wykształconego personelu przy minimalnych kosztach ich wykształcenia);
- *społecznie zorientowaną* (uwzględnienie wyższych interesów społeczeństwa z zachowaniem tradycji narodu, kultury, dążenia do stałego rozwoju itp.) (Sawczenko, 2010, s. 3–4).

Korelatem państwa, produktem współdziałania ludzi, systemem stosunków społecznych, które stanowią podstawę i środowisko życia ludzi – jest społeczeństwo. Wartości państwa w zakresie oświaty utrwalają się w społecznej świadomości obywateli, wpływają na kształtowanie społeczeństwa.

Głównymi wartościami nowej epoki są: ochrona środowiska, pokojowe współżycie ludzi, ich zdrowie fizyczne i psychiczne, życie w harmonii ze sobą i innymi, pełnia realizacji osobistego potencjału, wspieranie różnorodności kultur (Kremień, 2011, s. 11–21). Wartości te powinny być uświadamiane przez obywateli, gdyż obecnie następują istotne zmiany w światopoglądach, przyjmowanych wartościach moralnych. Kanadyjski filozof Ch. Taylor (2002) nazywa te zmiany „chorobami naszych czasów”. Wśród nich – indywidualizm; charakteryzuje się on zawężeniem wizji społecznej, koncentrowaniem się jednostki na życiu prywatnym, racjonalizmem, pragmatyzmem. Coraz częściej obywatele przejawiają apatię. Obserwuje się amorficzność interesów społecznych, a także zmniejszenie potrzeb edukacyjnych i kulturalnych, następuje liberalizacja i popularyzacja niemoralnych zachowań itp. Uświadomienie tych zjawisk społecznych powoduje, iż państwo

aktualizuje zapotrzebowanie w zakresie oświaty, przekształca cele ogólne i wartości, umożliwiając realizację nowych zadań stawianych przed instytucjami oświaty.

Badając oświatę jako zjawisko społeczno-kulturowe należy zwrócić uwagę na: a) określenie podstawowych cech instytucji oświaty, b) ustalenie etapów jej zmian jakościowych, c) wypracowanie doskonałych systemów edukacyjnych. Instytucje oświaty posiadają cechy wspólne różnym grupom, które determinują jej jakość. Instytucje oświatowe mogą się przekształcać, cofać się w rozwoju, zmieniać się na lepsze itp. Należy jednak pamiętać, że oświata jest instytucją społeczną, w której realizowana jest funkcja rozwoju kulturalnego członków społeczeństwa, a także samej kultury.

Spółeczeństwo i kulturę, w kształcie globalnym, można traktować jako samoregulujący się system wartości. Przekazują one jednostce optymalne sposoby zachowania i środki do osiągnięcia celów, przyczyniają się do jej socjalizacji, orientują w życiu społecznym, oceniają działania itp.

Poziom społecznej świadomości, harmonijny rozwój jej form – moralności, nauki, sztuki, prawa itp. – jest wskaźnikiem wartości oświaty, wpływa na charakter zmian w tej dziedzinie. Niezbędne zmiany mogą nastąpić tylko przy dotrzymaniu takich warunków, jak:

- decydujący wpływ gospodarki na stabilność społecznej instytucji oświaty;
- zależność charakteru i treści oświaty od przemian społecznych;
- bezpośredni wpływ kultury społeczeństwa na podwyższenie jakości oświaty;
- zwiększenie wymagań społeczeństwa wobec poziomu wykształcenia jednostek – w związku z rozwojem nauki i technologii;
- zgodność państwowej polityki edukacyjnej z potrzebami społeczeństwa (Łukaszewicz, Sołodkow, 1997, s. 94).

Wymienione prawidłowości odzwierciedlają stałe współdziałanie podmiotów oświaty ze społeczeństwem – ich współzależność.

We współczesnym procesie edukacyjnym jednostka znajduje się w centrum transformacji, a jej wszechstronny rozwój jest priorytetem w dziedzinie oświaty. Państwo i społeczeństwo zapewnia jednostce realizację zasad dostępności i otwartości w zakresie usług edukacyjnych, umożliwia wszystkim obywatelom zaangażowanie w procesach wychowania i kształcenia przyszłych pokoleń (rodzina, organizacje społeczne). Jednostka przygotowana jest do samodoskonalenia przez całe życie, do swobody i odpowiedzialności, do kształcenia ustawicznego itp.

Zadania oświaty zorientowanej humanistycznie nie zawsze harmonizują z trendami, które ukształtowały się w końcu XX wieku, np. pomijanie w procesie nauczania jednostki wartości podstawowych i powszechnych. Szybki postęp naukowo-technologiczny przyczynił się do powstania w społeczeństwie poglądu o absolutnym priorytecie osiągnięć technicznych i technologicznych nad wiedzą humanistyczną oraz dóbr materialnych nad treścią duchową. W różnych sferach społecznych na pierwszy plan wysunięto kryteria celowości, skuteczności, konkurencyjności itd. Często oświata i samokształcenie są traktowane jako środki nabywania przez człowieka wiedzy i umiejętności niezbędnych do konsumpcji technologii i sprzętu technicznego, pełnienia wąskich funkcji zawodowych.

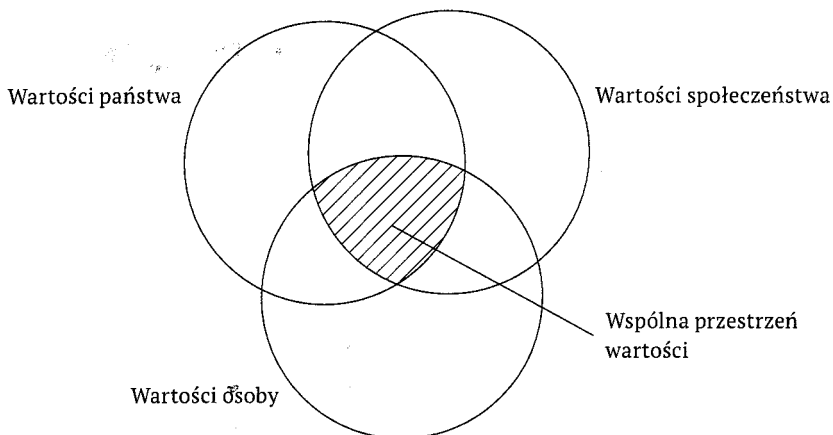
Rozważając współczesne zadania oświaty można stwierdzić, że rozwój potencjału duchowego jednostki nie powinien ograniczać się tylko do interioryzacji duchowości. Powinien się rozwijać w trakcie działalności, aby jednostka osiągnęła pozytywne zmiany w sobie, a następnie w społeczeństwie – zgodnie z przyjętymi wyższymi wartościami społecznymi. Pęd do wiedzy, informacji, dóbr materialnych – jest rozbieżny z genetycznie założonymi potrzebami w har-

monijnym rozwoju jednostki. Według Platona prawdziwa oświata i wychowanie budzą w człowieku dobre zadatki, kulturę, które przekazuje kolejnym pokoleniom.

Oświata kształtuje członków konkretnego społeczeństwa, zgodnie z jego potrzebami, uświadamiając cele jego rozwoju. Przy tym oświata, wciągając człowieka do przestrzeni wartości społecznie istotnych, tworząc uniwersalne modele zachowania i hierarchie wartości, sprzyja opanowaniu ważnych wartości ogólnoludzkich. Oświata ponadto jest w stanie nie tylko utrzymać na odpowiednim poziomie wartości ważne dla społeczeństwa, dla konkretnej osoby, ale także wzbogaca je i rozwijać. Tylko poprzez edukację, jej kształtujący wpływ na kulturę można przezwyciężyć negatywne tendencje w duchowej i moralnej sferze ludzkości, pomóc człowiekowi w poszukiwaniu sensu życia, określić właściwe życiowe punkty orientacyjne itp. Przy tym brak równowagi pomiędzy wartościami państwa, społeczeństwa i jednostek w dziedzinie oświaty jest przyczyną wielu sprzeczności, które wpływają na charakter reform edukacyjnych, a także zmniejsza status i rolę oświaty w transformacji życia w państwie:

- między określonymi przez państwo celami oświaty a sposobami ich realizacji;
- między ścisłą centralizacją zarządzania edukacją a potrzebą autonomii jej instytucji;
- między odpowiednim poziomem wykształcenia jednostki a właściwą oceną przez społeczeństwo, zapotrzebowaniem w zakresie zawodowym;
- między zadeklarowanymi przez państwo wartościami moralnymi a rzeczywistym stanem kultury społeczeństwa;
- między potrzebą kształtowania wysoko rozwiniętego, intelektualnego społeczeństwa a spadkiem poziomu jego świadomości społecznej w takich dziedzinach, jak: moralność, prawo, nauka itp.

Współzależność rozwoju państwa, społeczeństwa i jednostki jako podmiotów transformacji edukacyjnej, podstawę wartości tego procesu można przedstawić schematycznie – por. rys.1.

Rys. 1. Współzależność wpływu wartości państwa, społeczeństwa i jednostek na rozwój oświaty

Z rysunku wynika, że w przypadku braku równowagi wartości pomiędzy trzema głównymi podmiotami rozwoju oświaty, należy zadbać, aby ich wspólna przestrzeń wartości rozszerzała się. W przypadku innych trendów intensyfikują się sprzeczności pomiędzy państwem, społeczeństwem a jednostką, zmniejsza się ich wzajemne oddziaływanie, co ma negatywny wpływ na oświatę w całości, zniekształca inne wartości.

W ten sposób oświata może być traktowana jako sfera realizacji wartości jednostek, społeczeństwa i państwa – wartości, które państwo powinno uwzględnić w swojej polityce edukacyjnej. Jednak u jej podstawy leży pokrywanie się wartości wymienionych podmiotów edukacyjnych, co właśnie określa obiektywne możliwości ich współ-

działania. Dlatego należy zawężyć obszary wartości, które nie pokrywają się i są wzajemnie sprzeczne.

Na przykład, na poziomie indywidualnym obserwujemy coraz mniejszą rolę oświaty w rozwoju tak społeczeństwa, państwa, jak i poszczególnych ludzi. Sporo młodych ludzi łączy swoją karierę nie z oświatą, poziomem wiedzy i przygotowaniem zawodowym, a z określonymi relacjami interpersonalnymi, wsparciem wpływowych ludzi, nie wyłączając związków korupcyjnych itp. Z kolei społeczeństwo często nie uznaje roli osób wykształconych, nie przykładają do ich wiedzy odpowiedniego znaczenia i nie nadaje im statusu społecznego. Ludzie dostrzegają, że wykształcenie często nie stwarza odpowiednich warunków materialnych, nie daje prestiżu i aurytety. Państwo, jak widać, deklaruje konieczność rozwoju oświaty, jednak przy tym kieruje się, przede wszystkim, nie obiektywnymi potrzebami, a możliwościami finansowymi, niezbyt przejmując się jej rozszerzaniem. Innymi słowy, zaspokojenie potrzeb edukacyjnych nie stało się priorytetem działalności poszczególnych ludzi i społeczeństwa oraz polityki państwa.

Dlatego ważnym zadaniem każdego kraju jest kształtowanie u obywateli zrozumienia, jaką rolę pełni oświata w rozwoju jednostki i społeczeństwa, oraz optymalizowanie funkcjonowania państwa, wzmacnianie jego orientacji na zharmonizowanie wartości. Przy tym jednostki, społeczeństwo i państwo, jako główne podmioty działalności edukacyjnej, powinny być świadome tak swojej wartości, jak i wartości innych współdziałających podmiotów, kierować się nimi w swojej działalności praktycznej i współdziałaniu. Także konieczne jest, żeby każdy podmiot uwzględniał wspólne wartości w swojej działalności, uznał je za normę, regulator zaspokojenia zarówno wspólnych, jak i indywidualnych potrzeb edukacyjnych. Jednak obecnie obserwowana jest istotna rozbieżność pomiędzy deklarowanymi

a rzeczywistymi wartościami, co nie przyczynia się do modernizacji oświaty, podwyższenia efektywności i realizacji jej współczesnej misji. Oczywiście współpraca będzie skuteczna, jeśli zostanie oparta na wspólnych wartościach i adekwatnych sposobach realizacji. Właśnie wartości oświaty kształtują odpowiedni układ współrzędnych, w ramach którego odbywa się proces zharmonizowania działalności państwa, społeczeństwa i jednostek.

Literatura

Енциклопедія... – Енциклопедія Вселенського Архієрея Івана Павла II – Торонто – Рим: Видавництво ОО.Василіян, 1989. – 345 с.

Gierszunski B. S. – Гершунский Б. С. *Философия образования для XXI века.* – М., 1998.

Kremień W. G. → Кремень В. Г. *Поступ до нової філософії освіти в Україні // Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття: зб. наук. праць – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – 740 с.,*

Łukaszewicz N. L., Sołodkow W. T. – Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. *Социология образования: Конспект лекцій / Под ред. Н. П. Лукашевича.* – К.: МАУП, 1997. – 224 с.

Ogniewjuk W. O. – Огнев'юк В. О. *Філософія освіти в структурі наукового дослідження феномену освіти // Шлях освіти.* – 2009. – № 4(54). – С. 2–6.

Sawczenko O. – Савченко О. *Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ // Шлях освіти.* – 2010. – № 3. – С. 2–6.

Taylor C. – Тейлор Ч. *Етика автентичності / Пер. с англ.* – К: Дух і література, 2002. – 128 с

Aksjologiczne podstawy edukologii: państwo, społeczeństwo i jednostka

W artykule rozpatrywane są podstawy współdziałania państwa, społeczeństwa i jednostek w zakresie rozwoju oświaty w kontekście nowego nauko-

wego kierunku – edukologii. Wspólne wartości trzech głównych podmiotów rozwoju oświaty umożliwiają skuteczność tego procesu.

**Аксіологічні засади освітології:
держава, суспільство і особистість**

У статті розглядається ціннісна основа взаємодії держави, суспільства і особистості щодо розвитку освіти у контексті нового наукового напрямку освітології. Спільне ціннісне поле трьох основних суб'єктів розвитку освіти уможливорює ефективність цього процесу.

**Axiological principles of osvitologiya:
state, society and personality**

The article studies the value basis of the interaction between the state, society and individual as for the development of education in the context of the new scientific notion named as “osvitologiya”. The common scientific field of the three main subjects of the development of education makes this process more effective.